

BOGANMELDELSER

Straffeprocessloven. Lov 22 mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker med senere endringer med kommentarer av Hans Kr. Bjerke og Erik Keiserud. Bind I-II. Tano A. S 1986 (ca 1100 sidor), tillika några synpunkter på *Norstedts nya kommentar till rättegångsbalken*.

1887 års norska straffeprocesslov ersattes 1981 av en ny lag, som presenterades av Johs. Andenæs redan 1982 i den lilla pocketutgåvan »Nytt i den nye straffeprocessloven« (Universitetsforlaget, 104 sidor). Sedermera har Andenæs i Norsk straffeprocess (Bind I, 1984, och bind II häfte 1, 1985) gjort straffprocessen till föremål för en modern systematisk framställning, främst avsedd att tjäna som lärobok, men naturligtvis också av stort värde för alla med teoretiskt och praktiskt intresse av norsk straffprocess. Andenæs eminenta sakkunskap och skicklighet som rättsvetenskapsman har här förenats med de insikter och erfarenheter han förvärvade som ordförande i den kommitté som 1957-1969 utarbetade förslaget till den nya lagen. Kommittén efterlämnade omfattande förarbeten, som det varit svårt åtminstone för icke-norska jurister att finna sin väg in i. Notabelt är att proposition till den nya lagen lades fram först tio år efter det att kommittén avlämnat sitt betänkande, en tidsutdräkt som väl till stor del får tillskrivas diskussionen kring juryns ställning i norsk brottmålsprocess.

Bjerkes och Keiseruds år 1986 publicerade arbete har, som framgår av titeln, en helt annan uppläggning än Andenæs systematiska lärobok. Det är fråga om en lagkommentar i traditionell mening där framställningen strukturerats efter lagens disposition och där även själva lagtexten återges i sin helhet. Efter en inledning på någon eller några sidor under varje kapitelrubrik kommenteras löpande straffeprocesslovens 464 paragrafer. Redan själva lagtexten upptar följaktligen en stor del av de cirka 1100 sidor verket omspannar och den matematiskt begåvade har inga större svårigheter att räkna ut att den genomsnittliga kommentaren till varje paragraf måste bli jämförelsevis kortfattad, i allmänhet blott omkring en sida. (Rekordet intar kommentaren till § 38 rörande rättsbundenheten av åklagarens gärningsbeskrivning – motsvarande 30:3 i den svenska rättegångsbalken – som omfattar cirka 11 sidor).

Om inte alla bokpärmar och tidsplaner skall sprängas kan alltså lagkommentarer av den här typen inte gärna bli särskilt inträngande och läsningen sällan särskilt rafflande. Vad man har rätt att vänta sig är korrekt återgiven lagtext, en sammanfattning av det centrala i varje paragraf, förklaringar av de mest svårbegripliga begreppen och – kanske framför allt – anvisningar om hur fortsatta egna studier på området skall bedrivas: korta referat och omnämmanden av viktiga rättsfall, hänvisningar till förarbeten, relevant litteratur och annan lagtext av betydelse i sammanhanget. På önskelistan står vidare att framställningen skall vara skriven på en smidig, enkel och lättillgänglig prosa, kanske också en och annan mera personlig bedömning grundad på vetenskapliga insikter och sakkunskap rörande såväl lagens tillkomst och innehåll som de problem den avser att lösa.

Den som med ovanstående rimliga – eller kanske orimliga – förväntningar närmar sig den nya norska kommentaren till straffeprocessloven blir sannolikt inte besviken. Det är fråga om en värdig arvtagare till Olaf Salomonsens år 1925 utgivna tvåbandsverk om norsk straffprocess. Bjerke är – även i Sverige – känd för sina arbeten om straffprocessuella tvångsmedel, vilka präglas av utmärkt stilkänsla och intressant problembehandling (jfr Bylund i denna tidskrift årgång 1984 s 53). Keiserud har, om jag är riktigt underrättad, författat huvuddelen av propositionen till den nya lagen och borgar därmed för att Bjerkes mera vetenskapligt präglade bakgrund förenas med djupgående insikter i lagens förarbeten och tillkomsthistoria. Författarna står båda för all text; förordet ger inga ledtrådar om vem som skrivit vad; utkast torde

ha utväxlat intill dess upphovsmännen förenats över gränsen för förväxling och bebländning. Båda borgar för bokbedriften och slutresultatet är gott, även om symbiosen är nyss berörda rent kvantitativa skäl med nödvändighet måste resultera i att en sökande, diskuterande och argumenterande approach i allmänhet får stryka på foten för en visserligen kort och klar men också något dekriterande och rumphuggen framställning.

Här är inte platsen att jubla över eller gå till storms mot de åsikter som någon gång torgförs i den nya lagkommentaren; dess värde ligger ju i huvudsak i att återge vedertagna uppfattningar – gällande rätt på området. Låt mig i stället belåtet konstatera att den skandinaviska doktrinen, som förhoppningsvis aldrig kommer att bli helt komplett, i och med tillkomsten av Bjerkes och Keiseruds nya kommentar är relativt välförsedd med grundläggande verk på det straffprocessuella området. Andenæs systematiska framställning motsvaras i Danmark av Stephan Hurvitz' (delvis föräldrade) bok »Den danske strafferetspleje« (3:e uppl 1959) samt Mogens Koktvedgaards och Hans Gammeltoft-Hansens »Lærebog i strafferetspleje« (2:a uppl, 1978, som löpande ajourføres i form av lösa häften). I Sverige kan vi läsa oss med Karl Olivecronas klara och välskrivna (men delvis föräldrade) bok »Rättegången i brottmål enligt RB« (3:e uppl 1968) och Per Olof Ekelöfs stora arbete »Rättegång I-VI« (I, 7:e uppl 1985; II, 6:e uppl 1980; III, 4:e uppl 1980; IV, 5:e uppl 1982; V, 6:e uppl 1987; VI, – författad av Welamson – 2:a uppl, 1978) och – tillsammans med Robert Boman – »Rättsmedlen« (10:e uppl, 1987). På kommentarsidan motsvaras Salomonsens samt Bjerkes och Keiseruds arbete i Danmark av »Kommenteret retsplejelov I-IV (3:e uppl 1982) redigerad av Bernhard Gomard och Jens Møller (jfr härom denna tidskrift årg 1984 s 267 ff), i Sverige av Gärdes m fl (föräldrade, men fortfarande synnerligen betydelsefulla) kommentar från 1949 och Norstedts nya kommentar till rättegångsbalken (redigerad av Ingvar Gullnäs, författad av Peter Fitger, Lars Eklycke och Ann-Louise Eksborg).

Den sistnämnda produkten har hittills inte varit föremål för omnämnande i någon tidskrift och må här ägnas ett par rader. Kommentaren publiceras enligt ett lösbladssystem i Norstedts nya serielaghandböcker och är ännu inte fullbordad; de första delarna utkom 1984 och de åtföljs och kompletteras succesivt parallellt med arbetet på en översyn av den svenska rättegångsbalken (vari samtliga författare varit engagerade). Kommentaren täcker snart hälften av rättegångsbalkens 59 kapitel (hittills ca 700 sidor) och lovar att bli synnerligen värdefull. Mycket återstår dock vad gäller straffprocessen; av det som hittills föreligger i tryck kan nämnas kommentaren till kapitel 7 (om åklagare och polismyndighet), kapitel 8 (om advokater), kapitel 19 (om laga domstol), kapitel 21 (om den misstänkte och hans försvar), kapitel 22 (om enskilt anspråk i anledning av brott), kapitel 26 (om kvarstad), kapitel 29 (om omröstning i brottmål), ett särskilt intressant inlägg på ett område där dock troligen ändringar är att vänta och kapitel 34 (om rättegångshinder). Under 1988 tillkommer kommentarerna till kapitel 45-48 (om väckande av allmänt åtal, om huvudförhandling i mål vari allmänt åtal föres, om väckande av enskilt åtal och huvudförhandling i mål, vari sådant åtal föres samt om straffföreläggande och föreläggande av ordningsbot.

En snar fullbordning av Norstedts nya kommentar till den svenska rättegångsbalken är en nåd att stilla bedja om för alla som är intresserade av nordisk straffprocessrätt. En svensk-, dansk- eller norskspråkig framställning om finsk straffprocess är också efterlängtat; Taono Tirkkonens »Grunddragen av Finlands processrätt« (1966, i utmärkt översättning av Per Lindholm) är varken omfattande eller up to date.

Men vad gäller norsk straffprocess är alltså läget i dag synnerligen tillfredsställande. Inte bara norska, utan även danska, finska och svenska jurister har anledning att hälsa tillkomsten av Bjerkes och Keiseruds nya kommentar med glädje. Den är inte bara ett grundläggande verk för norska jurister utan har också förutsättningar att öka intresset för och kunskapen om norsk straffprocessrätt på det internordiska planet. Detta och andra tillskott till den nordiska straffprocessuella litteraturen under senare år väcker i oss vissa förhoppningar om ett förstärkt framtida nordiskt samarbete på det viktiga rättsområde det här gäller.

Per Henrik Lindblom
Uppsala Universitet

Johs. Andenæs: Et liv blant paragrafer. Gyldendal norsk forlag, 272 s.

Titlen tyder på törhed, författarens namn bär för det motsatte, och det bekräftas av bokens innehåll. Andenæs er, som det vil være enhver læser af et hvilket som helst af hans arbejder bekendt, en særdeles pennefører person – som det hedder med et herligt norsk udtryk.

Bogen er ingen selvbiografi, men en erindringsbog, der navnlig befatter sig med juridiske stridsspørgsmål, som forfatteren så dem. Og Andenæs har set på adskillige.

Hans doktorafhandling: Straffbar unnløstelse udkom i 1942 under den tyske besættelse af Norge. Den blev, hvor overraskende det end måtte lyde, anset for undergravende lektur af de daværende magthavere og måtte desårsag ikke anmeldes eller offentligt omtales i øvrigt. På denne baggrund er hans moderate og klarsynede holdning til retsopgøret med landsvigerne endnu mere beundringsværdig. I denne bog berøres dette opgør kun kort; en mere indgående vurdering findes i hans fremragende fremstilling: »Det vanskelige oppgjøret« fra 1979.

Kort efter sin udnævnelse til professor i strafferet og straffeprocess ved besættelsens ophør i 1945 blev Andenæs konstitueret som dommer i den norske Højesteret, respektløst omtalt af sin professorkollega, Carl Jacob Arnholm som »denne unge Andenæs, der aftjener sin dommerfuldmægtigpraksis i Højesteret«.

Også i Norge gennemførte man kort efter krigsophøret en revision af straffelovens bestemmelser om forræderi. Udkastet hertil, som Andenæs havde været med til at udforme, vandt i alt væsentligt tilslutning. Det indeholdt en hjemmel til at idømme dødsstraf ud fra den – forekommer det mig – utvivlsomt rigtige betragtning, at en landsforræder, der regner med, at fjenden vil vinde krigen, ikke lader sig afskrække af en livsvarig frihedsstraf, der vil være overstået med krigens ophør. Man kan derfor ikke undre sig over, at Andenæs tog til genmæle, da en senere norsk justitsminister i slutningen af 70'erne foreslog denne sanktionsmulighed afskaffet og fik det gennemført, skønt både politi, påtalemyndighed, straffelovrådet og advokatforeningen tog afstand fra forslaget. Efter forgæves tilløb i 1973 og 1974 blev en tilsvarende ændring gennemført her i landet ved 1. 195 3.5.1978.

Andenæs har i 40 år været medlem af straffelovrådet. De sager, som har vakt mest opsigt, er spørgsmål, som har haft at gøre med synet på seksualmoral. Når bestemmelserne på dette område har været så utroligt sejglivede hænger det sammen med, fremhæver Andenæs, hvad rets-sociologerne omtaler som retsreglernes symbolske funktion. Lovbestemmelser, som ikke bli-

ver håndhævet, bliver alligevel stående, fordi de tjener som symboler for visse værdier, idealer og indstillinger, som næres af betydelige befolkningskredse. Et forslag om ophævelse bliver derfor opfattet som et angreb på disse værdier.

I 12 år har han virket som formand for straffeprocelseskomitéen. Det kom der et i mange henseender forbilledligt lovværk ud af. Et af de spørgsmål, som gav anledning til mest strid, var, om man skulle bevare nævningeinstitutionen. Det gik i Norge som det er gået i Danmark. Systemet er mere populært blandt politikerne end blandt retsvæsenets folk, og resultatet blev, at den blev bevaret, men en regel om nævningernes deltagelse i strafudmålingen blev indført. Et andet spørgsmål, som var fremme, var afhøringen af tiltalte. Andenæs gik ind for, at afhøringen af tiltalte i straffesager skulle overlades til parterne. Dette forslag vandt ikke tilslutning, men han medvirkede til gennemførelse af en mellemform, således at dommeren foretager en indledende afhøring som hjælp for tiltalte til at give sin fremstilling, medens den egentlige eksamination, hvor tiltaltes forklaring sættes på prøve, overlades til parterne.

I en periode, kort efter at studenteroprøret var brudt ud i 1968, var Andenæs rektor for Oslo Universitet. I bogen gives en underholdende skildring af de konfrontationer, der lejlighedsvis opstod og hans ganske håndfaste imødegåelse af visse af de ideologiske manifestationer, de gav anledning til.

I adskillige år lyttede nordiske kriminalister med forventning til forlydender om en kommende stortingsmelding om kriminalpolitik, der skulle gøre op med den vanlige prioritering af lovovertrædelser. Skuffelsen, da den kom, afspejlede forventningen. En af pointerne var at påvise, at retsvæsenets koncentrering om det, der blev betegnet som stort set nok så bagatelagte tyveriforbrydelser begået af børn og unge, var et fejlgreb. Denne opfattelse og argumentationen for den vakte modsigelse hos Andenæs og kyndige folk, der befattede sig med retshåndhævelse i praksis. Det, som stiller tyvene i en særstilling, siges det, er ikke, at de bliver særligt hårdt behandlet, snarere tværtimod. Der er næppe nogen anden type lovovertrædere, der får så mange chancer ved betingede reaktioner som tyvene. I Norge er det som her, at der skal ganske meget til for at få ubetinget fængsel for tyveri ved det første møde med retsapparatet. De står i særstilling derved, at det er blandt dem vi har hovedparten af de lovovertrædere, som falder tilbage gang på gang. Selvom det enkelttyveri ikke er særligt graverende, kommer man før eller siden til det punkt, hvor retten finder, at gerningsmanden har fået chancer nok. Denne fremstilling underbygges med eksempler fra praksis.

Efter en skildring af sin kamp mod den strenge lovgivning og praksis vedrørende momsovertrædelser, der lykkedes, og vedrørende promillekørsel, der – endnu ikke – er lykkedes, følger den for nordiske jurister som helhed måske allermest interessante del, som beskæftiger sig med straffens formål og begrundelse. Her drøftes determinisme/indeterminisme, strafferet og kriminologi – som ikke har indfriet Andenæs' forventninger – og der foretages en gennemgang af de vekslende faser i den kriminalretlige ideologi, sluttende med en påvisning af, at de nu herskende tankegange tilnærmelsesvis er nået til det punkt, hvor de befandt sig, da Andenæs begyndte at studere strafferet. Ringen er sluttet. Andenæs' afklarede skepsis har afløst ungdommens tro på radikale fremskridt. Fremtidens kriminalpolitik vil utvivlsomt bygge mere på forskning og kundskab end fortidens: den vil, får vi håbe – siger Andenæs til slut – være mindre af et spring ud i mørket.

Andenæs lægger ikke skjul på sine standpunkter i de emner, bogen behandler. De er aldrig ekstremt, men velovervejede og præget af et blik for deres holdbarhed på længere sigt.

Det er en spændende og lærerig bog, på én gang let og lødig. Den fører læseren rundt til en række problemkredse – og ikke blot indenfor kriminal- og kriminalprocesretten – og præges af Andenæs' grundholdning: bevarelsen af den humane retsstat.

Per Lindegaard

Rigsadvokat, København

Joachim Wagner: Strafprozessführung über Medien. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1987, 139 sider. 29 DM.

Mediernas makt och makten över medierna har under senare tid varit föremål för en livlig debatt i Sverige. Det har t ex sagts att det var länspolismästaren Hans Holmér som utnyttjade medierna för sina syften och inte medierna som granskade Holmér och utredningen av mordet på Olof Palme.

Också många av problemen i det vid Stockholms tingsrätt nyligen aktuella s k styckmordsmålet – där två läkare var åtalade för att ha mördat en prostituerad och sedan styckat henne – skylls på pressen. Genom att i braskande rättegångsreportage kraftigt ta ställning mot de tilltalade sågs från vissa håll tidningarna ha påverkat flertalet nämndemän, alltså domstolens lekmanaledamöter, att överrösta yrkesdomaren och besluta om rättspsykiatrisk undersökning av de åtalade, vilket är liktydigt med en sakerförklaring av dem.

Enligt en del bedömare »jurade« sedan en kvällstidning nämndemännen att svika sin domare och uttala sig om hur de resonerat under de hemliga överläggningarna, vilket småningom ledde till att Svea hovrätt undanröjde tingsrättens beslut på grund av rättegångsfelet och att rättegången måste göras om från början. Andra menar att det var tack vare kvällstidningens intervjuer med nämndemännen som rättegångsfelet upptäcktes och att tidningens insats alltså tjänade rättssäkerhetens intressen.

I stort sett saknas i de nordiska länderna någon rättslig reglering av hur medierna får behandla pågående rättegångar. I den danska retsplejeloven § 1017 finns visserligen en bestämmelse att »der må ikke fremsættes udtalelser, der er egnet til på uforvarlig måde at påvirke dommerne, domsmændene eller nævningerne med hensyn til sagens afgørelse«. Men denna regel lär inte spela särskilt stor roll i praktiken. För övrigt finns i respektive nordiska länder bara pressetiska regler som ålägger tidningarna att inte föregripa domstols prövning genom att ta ställning i skuldfrågan (till men för den tilltalade).

Från både rättslig och pressetisk synpunkt råder alltså ganska stor frihet för medierna att påverka rättskipningen liksom för andra intressen att göra detsamma genom utnyttjande, manipulering, av medierna. Även om frågan emellanåt diskuterats har den såvitt är mig bekant inte gjorts till föremål för någon systematisk undersökning i Norden.

Wagner är journalist och inte jurist. Hans bok innehåller därför inte någon rättsvetenskaplig analys eller några lämplighetsöverbåganden eller ens några reformförslag. Hans metod är rent journalistisk – empirisk: han skildrar helt enkelt ett antal mer eller mindre välkända tyska rättsfall från senare år och interfolierar med kommentarer av jurister, journalister och tidningsutgivare. Det är en intressant och emellanåt ganska förskräckande läsning även om dispositionen är något svåröverskådlig med åtskilliga upprepningar som följd.

När pressen kommer ett kriminalfall på spåren korsas snart journalistiska och processtrategiska intressen, konstaterar Wagner inledningsvis. Särskilt vid spektakulära mord och be- drägerier (t ex de förfalskade Hitler-dagböckerna) står mycket pengar på spel. Även om priserna på denna »mediebörs« sjunkit under senare år till följd av krympande vinstmarginaler och ökande läckage hos polis- och åklagarmyndigheter kan intervjuer med misstänkta brottslingar, brottsoffer, närstående och vittnen honoreras med belopp om 1 000 upp till 100 000 mark. För en mordmisstänkts erkännande betalade sålunda *Der Stern* 50 000 mark. Sådan checkboksjournalism utgör ett påtagligt problem också i England där Press Council flera gånger allvarligt klandrat pressen för att därigenom låta brottlingar och deras anhöriga göra sig förtjänster på brott. I vad mån sådant förekommer också i de nordiska länderna vet jag inte med säkerhet men det vore kanske naivt att utgå från att så inte är fallet även om beloppen är lägre här.

Även om offentliga myndigheter i viss utsträckning är skyldiga att svara på frågor från journalister finns det vid sidan av denna upplysningsplikt en bred gråzon där polis, åklagare, tilltalade och deras advokater jämförelsevis fritt själva kan avgöra om de skall tillfredställa journalisternas nyfikenhet. Och erfarenhetsmässigt gör de detta bara om publicering gynnar deras intressen eller åtminstone inte står i vägen för dem. Det är en av Wagners grundläggande teser att det inte bara är medierna utan även brottsmålsförhandlingens aktörer som är ansvariga för brottsmålsreportagens utformning och för att de ibland innebär ett föregripande av domen (Vorverurteilung). En annan av hans slutsatser är att såväl straff- och processrättsliga föreskrifter (t ex förbudet i § 353 d Strafgesetzbuch mot »Mitteilung über Gerichtsverhandlung«) som pressetiska regler till skydd för den enskilde och för ett korrekt rättegångsförfarande på senare tid kommit att respekteras i allt mindre utsträckning.

Metoden att utnyttja medierna i straffprocessen importerades från USA till Tyskland i slutet av femtiotalet. En prominent tysk advokat gjorde då till sin specialitet att skapa publicitet kring avdömda mordfall och genom braskande presentation av nya bevis för den dömdes oskuld påverka den allmänna opinionen att kräva resning i målet (Wiederaufnahme des Verfahrens). Som ett svenskt exempel kommer man osökt att tänka på journalisten Jan Guillous framgångsrika kamp för resning i målet mot Keith Cederholm som efter att 1981 och 1982 ha dömts till sammanlagt tio års fängelse för grov mordbrand, människorov och medhjälp till misshandel beviljades resning av högsta domstolen 1983 och i den nya rättegången året därpå blev helt frikänd.

Under den stora vågen av denazifieringsprocesser på sextio- och sjuttioitalen var det åklagar- nas tur att göra journalisterna till sina bundsförvanter och med deras hjälp skapa ett tryck på domstolarna. Och under terroristprocesserna mot Röda arméfraktionen och Baader-Mein- hof-ligan på sjuttioalet mobiliserades medierna som aldrig förr av polis- och åklagarmyndig- heter med aktivt stöd av regeringar och politiska partier.

Fortfarande utnyttjas medierna under spanings- och förundersökningsstadiet intensivt av polisen, som i 90 procent av alla allvarligare brott med okänd gärningsman är helt beroende av denna hjälp för att komma någonstans i utredningsarbetet. De ofta mångåriga och intima kon- takterna mellan enskilda polismän och kriminalreportrar utgör här både en tillgång och en fa- ra.

Fallet med »vampyren från Sachsenhausen« utgör ett lika belysande som varnande exempel. Modern till en 15-årig flicka hade berättat för polisen om en student som drogade unga flickor,

utnyttjade dem sexuellt och drack deras blod. Sedan studenten gripits och husrannsakan företagits i hans bostad, skildrades i pressen hur polisen funnit ett sannskyldigt skräckkabinett med blodfyllda sprutor och flaskor, marijuana, kokablad, arsenik och slaktknivar, vilket allt »lät förmoda att flickans berättelse var sann«. En kriminalkommissarie sade sig inte bli förvånad om man också skulle hitta ett lik hos studenten. I domstolen visade det sig sedan vara fråga om en bagatell. Studenten var intresserad av kemi och blodet, som var hans eget, hade han samlat för att göra blodgruppsbestämningar. Han dömdes bara för innehav av en mindre mängd narkotika.

Fallet företer vissa likheter med den s k nazistaffären i Sverige 1965, då rikspolisstyrelsen vid en presskonferens avslöjade att man ingripit mot en hemlig nazistliga som misstänktes för »väpnat hot mot laglig ordning«, ett s k högmålsbrott besläktat med uppror och belagt med fängelse i lägst sex och högst tio år. Kvällstidningen Expressen, vars reportertr kommit ligan på spåren och tipsat polisen, ägnade under flera dagar första sidan och som mest tio insidor åt affären. Ligans unge »führer« uppgavs ha startat en slags »Hitler jugend«, som planerade massmord på judar, samt vara framstående medlem i den amerikanska rashetsorganisationen Ku Klux Klan och ha ägnat sig åt arabspionage m m. Epilogen blev att en person dömdes för olaga innehav av två vapen till 20 dagsböter!

Enligt Wagner är det inte bara för att finna vittnen och annan bevisning som medierna utnyttjas av polisen utan också i syfte att förbättra dess dåliga anseende hos allmänheten och t o m påverka åtalsbeslut och domar. Liknande tankegångar framfördes också i Sverige för några år sedan då de allt vanligare läckorna från polisens sida under utredningar om grov ekonomisk brottslighet förklarades som utslag av besvikelse över åklagarnas och domstolarnas passivitet och försök att via allmänheten tvinga fram hårdare tag eller åtminstone få de misstänkta dömda av den allmänna opinionen.

Sedan denazifieringsprocessernas storhetstid har de tyska åklagarna hållit betydligt lägre profil än polisen gentemot medierna. Undantag är politiskt känsliga fall där ambitiösa åklagare genom att ge offentlighet åt utredningen på ett tidigt stadium söker förhindra att överordnade åklagare eller politiska instanser ska sopa saken under mattan. Som exempel anför Wagner mutmålen om otillåtna bidrag till politiska partier från industriledare m fl (Flick- und Parteispendenaffäre) där t o m förbundskansler Helmut Kohl åtalades för osann utsaga. På så sätt kan medierna bidra till att stärka de rättsliga myndigheternas oberoende gentemot de politiska beslutsfattarna.

Det finns även andra exempel på att tyska åklagare söker pressens medverkan. Så är fallet vid vissa gärningstyper där allmänpreventionen spelar stor roll, t ex skattebrott och annan ekonomisk brottslighet samt trafikonykterhets- och narkotikabrott. För svensk del kan noteras att vissa tidningar till synes oombedda gärna ägnar stort utrymme åt narkotikamål och framhäver brottslingarnas namn och bild på ett sätt som saknar motsvarighet vid andra brott och som sedan länge godtagits i vår annars så stränga pressetiska praxis.

Tilltalade och deras advokater är enligt Wagner den grupp av brottmålsaktörer som allra bäst har lärt sig att utnyttja medierna för sina egna syften. De fem viktigaste motiven för att sälja sin historia uppges vara fåfänga, PR, finansiering av rättegångskostnader, försörjning av familjemedlemmar under häktningstiden och processtrategi. Vissa advokater sägs i muntliga tilläggsavtal försäkra sig om att förekomma med bild och namn i artikeln. En namngiven advokat uppges som ersättning för upplysningar om sina mål kräva att bli presenterad som »stjärnadvokat«.

De processtrategiska motiven för den tilltalade och hans advokat att vända sig till medierna kan vara av olika slag. Ett skäl kan vara behovet att före eller under huvudförhandlingen få fram bevis som kan fria den tilltalade. Ett annat kan vara att hos allmänheten väcka sympati för den tilltalade och därigenom söka påverka åklagaren att inte åtala eller domstolen att ogilla åtalet eller åtminstone mildra straffet.

Här kommer Wagner givetvis också in på frågan om och i vilken mån medierna kan påverka domstolsavgöranden. Han påpekar att detta fortfarande är ett vetenskapligt ingenmansland och nöjer sig i stort sett med att citera ett antal brottmålsjurister av vilka flertalet anser att yrkesdomare i motsats till lekmannadomare inte kan påverkas av medierna. Det betonas emellertid också att rättskipning inte försiggår i lufttomt rum och att domare varken kan eller bör isolera sig i något elfenbenstorn. Tvärtom är det önskvärt att de informerar sig i medierna om hela skalan av samhällsproblem inklusive sina egna mål men att de därvid är medvetna om risken för påverkan.

På tal om lekmannadomare kan också nämnas att det i USA gjorts åtskilliga undersökningar om effekten på jurymedlemmar av förhandspublicitet (pretrial news coverage). I den amerikanska presstidskriften *Editor & Publisher* den 26 december 1987 refereras en sådan undersökning från Utah vilken motsäger antagandet att »widespread news coverage of a crime remains so deep-seated and ingrained that attitudes of opinions based on such information cannot be modified or changed by evidence in a court of law. - Recency of facts in a trial is most often more convincing than the primacy of early media accounts.«

Wagner framhåller att det är ett farligt spel den tilltalade ger sig in på när han kontakter medierna eftersom varje förhandspublicering kan försvåra försvaret eller påverka påföljdsval och straffmätning i negativ riktning. Pressen låter sig nämligen inte styras. Eftersom rättsväsendet i princip inte är pressvänligt, kan nära kontakter mellan försvarare och journalister dessutom ses med oblida ögon av såväl åklagare som domare och lända den tilltalade till men. Wagner citerar här vad en framstående advokat skriver i sin *Handbok för försvarare i brottmål*: »Att umgås med pressen är lika spännande och farligt som att umgås med vackra kvinnor eller med hästar.« Så länge ett brottmål inte nått offentligheten föredrar därför flertalet advokater att processa i mediernas utevaro. Men försök från en advokats sida att genom direkt hänvändelse till reportrar eller chefredaktörer undvika publicitet slår i regel fel.

Wagner visar också hur detaljerade förhandsreferat av vittnesutsagor och annan bevisning kan minska domstolens möjligheter att under huvudförhandlingen utröna sanningen. Vittnen påverkas av vad de läst i tidningarna och har svårt att skilja mellan sina ursprungliga iakttagelser och vad de tidigare berättat för journalister, kanske som svar på ledande frågor. Det kan också vara svårt för ett vittne att erkänna att hans uttalanden i pressen var förhastade eller dåligt underbyggda. Vidare ägnar sig journalister ofta åt att värdera bevisningen och uttala sig om huruvida den räcker för åtal eller fällande dom.

En annan intressant fråga som berörs i förbigående är om domstolen i händelse av fällande dom vid straffmätningen kan ta hänsyn till de negativa effekter som publiciteten haft för den tilltalades anseende och förvärvsmöjligheter. Enligt Wagner förekommer det i rättspraxis att »braskande boulevardartiklar« uttryckligen tillerkänns straffmildrande betydelse och i en regeringsrapport om »Öffentliche Vorverurteilung und faires Verfahren« anses det inte vara helt uteslutet att ta sådana hänsyn.

Motsvarande kan enligt min mening sägas för svensk rätts del även om frågan inte är okon-

trovessuell och uttryckligt lagstöd saknas på denna punkt i motsats till vad som är fallet beträffande t ex »avskedande eller annan följd av brottet (begången av arbetstagare) som är medgiven enligt arbetsavtalet eller enligt författning, som gäller för anställningsförhållandet« (33 kap 9 § brottsbalken). Spörsmålet synes också vara av något mindre praktisk betydelse i de nordiska länderna med hänsyn till de pressetiska begränsningar som här gäller för publicering av namn och bild på misstänkta och dömda lagöverträdare.

Thorsten Cars

Jur dr, allmänhetens pressombudsman
Stockholm

Thomas Mathiesen har utgett ett arbete med titeln: *Kan fängsel försvares?* Boken utkommer samtidigt på norska, danska, svenska (bokförlaget Korpen, Göteborg) och skall också utges på tyska och italienska.

Frågeställningen är inte ny. Under de senaste decennierna har många kriminologiska forskare sysslat med problemet om hur hållbara olika straffteorier är. M a o om straffsanktionerna har någon betydelse för brottslighetens omfattning. Alldeles särskilt har frågan gällt om betydelsen av fängelsestraffet. En österrikisk forskare, Werner Olscher säger (Recht und Strafe, Verlag Moldan, Wien München, Zürich, 1976): »Det är sällsamt, sedan årtusenden straffar människorna brottslingar. Och sedan årtusenden tvistar man om varför man egentligen gör det ... De hittillsvarande straffteorierna har ett gemensamt: de är samt och synnerligen falska, intet annat än i efterhand konstruerade försök att rättfärdiga ett fenomen, som ligger mycket djupare, och som man bara kan förstå om man har straffen och straffrättens historia för ögonen.«

En uppfattning har mer och mer börjat tränga igenom bland dem som forskat i dessa frågor: man måste hålla isär brottsligheten och straffsystemet. Brottsligheten ökar och minskar, brottstyperna ändras, en del försvinner, nya kommer til. Dessa förändringar har intet att göra med straffsystemet. Politikerna håller på och plottar med straffskalor, upp och ner. Men denna verksamhet har bara betydelse som publikfrieri, särskilt i valtider. Här är det fråga om att lugna ner det allmänna hämnd- och vedergällningsbegäret, som är djupt nerlagt i människosläktet.

Hur är det nu med Olschers tes? Är alla officiella straffteorier falska? Thomas Mathiesen behandlar denna fråga så långt det gäller fängelsestraffet. Han tar upp alla kända straffteorier till granskning och prövar dem mot bakgrund av den omfattande vetenskapliga litteratur, som föreligger i dag, särskilt i USA, England och Tyskland.

Mathiesen avfärdar snabbt rehabiliterings teorin. En tid trodde man på cellstraffet, där fången skulle »sona« sitt brott, ångra sig, lämna fängelset som en bättre människa. Den tron avlivades redan för mer än hundra år sen i Sverige av riksdagsmannen och prost Stenhammar. Han sa: »Allt det usla pratet om förbättring - moralisk förbättring - som genom fängelset verkas, är ett skojeri. Förbättras i ensamheten kan ingen människa. Förbättringen är icke tänkbar annat än under prövning i samhället med människor«. Nu är ju cellstraffet avskaffat, men övriga åtgärder som vidtagits har inte varit bättre. I bästa fall kan fängelsetiden användas för att förbereda frigivningen, dvs skaffa arbete och bostad - och det viktigaste, men också svåraste - mänskliga kontakter i en bra miljö.

Mathiesen uppehåller sig särskilt vid »modeteorin« om allmänprevention, dvs föreställningen att fängelsestraffet har en avskräckande verkan. Det är ett kapitel, som borde vara obligatorisk läsning för politiker. I t ex den svenska riksdagen finns en nykterhetsgrupp, för vilken avskräckningsteorin är *en trossats*, som icke kan ifrågasättas. Denna grupp har därför verkat som en propp i reformmaskineriet. Bl a gäller det försöken att nyansera det ovillkorliga fängelsestraffet vid rattfylleri. Såväl justitieminister Petri i den sista borgerliga regeringen som justitieminister Ove Rainer i början av 80-talet fick erfara det. Vi har visserligen nu i Sverige fått en lag om sk kontraktsvård, men effekten av den är ännu för tidigt att uttala sig om.

Därefter kommer Mathiesen till teorin om oskadliggörande genom att vissa återfallsbrottslingar läses in på obestämd tid. Mathiesen påvisar att denna teori, som nyligen förts fram i Sverige, är övergiven i den internationella diskussionen.

Till sist tar han upp de i Sverige florerande besynnerliga teorierna om »rättvisa« straff. Man lägger ner mycken möda på »proportionalitet«, straffvärde osv. Mathiesen påvisar att det här rör sig om cirkelresonemang. Uppfattningen om ett brotts »straffvärde« skiftar från tid till annan och vad värre är, det finns inte någon enhetlig uppfattning inom befolkningen om vilket straff som är »rättvist«.

Så kommer slutsatsen: *Fängelse är ett fiasko*. Vad det betyder samhällsekonomiskt är lätt att räkna ut. I Sverige kostade förra året en fånge 1.129 kronor per dygn, i år förmodligen någon hundralapp mer. Totalt kostade alla fångar i det svenska fängelseväsendet (3-4.000) en och en halv miljard kronor, exakt 1.494.000 kronor, för budgetåret 1986/1987. Det är mycket pengar, som skattebetalarna inte får någon valuta för i form av minskad brottslighet.

Mathiesen tror att det skall vara möjligt avskaffa fängelserna när kunskapen om det meningslösa med fängelseväsendet når fram till politikerna. Fängelserna bör kunna vara borta ett par årtionden in på nästa sekel. Det är optimistiskt. Politikerna lyssnar uppmärksamare på folkopinionen än på kriminologerna. Man kan jämföra med dödsstraffet. Cesare Beccaria skrev på 1760-talet *Dei delitti e delle pene*, där han övertygande visade hur ofönuftigt dödsstraffet var. Men det dröjde ända till år 1920 innan det avskaffades i Sverige. Även i övriga nordiska länder blev det avskaffat vid ungefär samma tid. I England avskaffades det först efter andra världskriget och i Frankrike bara för några år sen. I USA och Sovjetunionen finns det kvar för att inte tala om utomeuropeiska länder.

Men hur går det med brottsligheten om vi avskaffar fängelsestraffet? Kommer inte den att skjuta i höjden? Mathiesen tror inte det. Brottslighetens orsaker sammanhänger med bakomliggande samhällsförhållanden inte med straffsystemet. För övrigt har Mathiesen inte tänkt sig en avveckling i ett svep. Och det finns möjligheter till alternativa sanktioner.

Men även om Mathiesen är för optimistisk och nästan utopisk, borde det vara möjligt att övertyga politikerna om vilka ekonomiska vinster som står att kamma hem om man inriktar sig på kraftiga straffsänkningar och avskaffande av fängelse för vissa brott. Och om man anstränger sig att få fram alternativ till fängelse. Vi skulle kunna lösgöra flera hundra miljoner kronor om året. De kunde användas till ersättningar till brottsoffer. Vi skulle kunna bygga ut behandlingshem för alkoholister, narkomaner och psykiskt sjuka, vilka utgör en stor del av fångpopulationen. För Sveriges del är det högt på tiden att införa samhällstjänst, som med sådan framgång prövats i andra länder, särskilt i Danmark.

Friedrich Schaffstein & Werner Beulke: Jugendstrafrecht, 218 s. Verlag W. Kohlhammer. Stuttgart 1987. 32.00 DM. ISBN 3-17-009499-8.

Peter – Alexis Albrecht: Jugendstrafrecht, XXI og 389 s. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1987. 44.00 DM. ISBN 3-406-310362.

Heribert Ostendorf: Kommentar zum Jugendgerichtsgesetz (AK-JGG), Reihe Alternativkommentare, Gesamtherausgeber Dr. h.c. Rudolf Wassermann, XXV og 841 s. Hermann Luchterhand Verlag, Neuwied und Darmstadt 1987. 164.00 DM. ISBN 3-472-07044-7.

Günther Kaiser & Heinz Schüch: Kriminologie, Jugendstrafrecht, Strafvollzug. 258 s. C. H. Beck Verlag, München 1987. 54.00 DM. ISBN 3-406-321127.

Den tyske »ungdomsstrafferetten« (Jugendgerichtsgesetz = JGG) daterer seg fra 1923. Langt inn i 50-årene ble den juridiske strafferettslige diskusjonen dominert av interpretasjonen av ungdomsstrafferetten. Det fantes 2 kommentarer (+ en litt foreidet fra 1965) og en del lærebøker. 1987 ble det publisert en ny lærebok og en ny storkommentar. Hvorfor denne plutselige interessen for ungdomsstrafferetten?

Grunnen er vel for det første at den internasjonale »diversion«-diskusjon førte til etableringen av hundrevis av forskjellige prosjekter også i BRD, som da sikter på å styke den ambulante sektoren av reaksjonssiden i JGG og å inføre alternative konfliktløsninger ved nytematisering av gjerningsmann/offer problematikken. For det andre har vi i BRD siden slutten av 70-årene hatt en diskusjon om etablering av en egen »ungdomsfengselsfullbyrdelseslov« (Jugendstrafvollzugsgesetz), en diskusjon som fikk en del kritisk stoff inn i debatten mot bruk av fengsel mot unge lovovertridere. (Interessant for skandinaviske kriminologer: det var en god del diskusjon om avskaffelsen av den skandinaviske varianten av ungdomsfengsel i 70-årene og som fikk satt en stopper for en alt for stor optimisme om individual prevensjonens muligheter).

Schaffsteins og Beulkes »Jugendstrafrecht« kom i første opplag alt i 1966, grunnlagt av Schaffstein. Ganske sympatisk, ihvertfall for nyklassisister, erkjenner forfatterene i denne 9. utgave at ungdomsstrafferett er »ekte strafferett«. Men tross alt – siden det dreier seg om en spesialstrafferett for unge lovovertridere – skal det også være en »gjerningsmann-« og en »oppdragelsesstrafferett«. Gjerningsmannen, og med dette individualprevensjonen, står i sentrum, som om den behandlingsskritiske diskusjonen i 70-årene ikke fantes. »Anlegg- omverdeninnflytelser« blir med Exners lærebok (fra 1949) sitert; naturligvis er fortsatt den »kriminelle disposisjonen« arvelig, »vaneforbryteren« blir nevnt, etc. Hovedoppgaven for forfatterne blir selvfølgelig da å oppspore en gjerningsmann-typologi.

Albrechts lærebok kom første gang ut i 1987. Alt i forordet skisserer han en helt annen programmatisk fremgangsmåte: Han er interessert i å avsløre og begrense oppdragelsesideologien i ungdomsstrafferetten. Etter hans syn ligger den egentlige oppgaven av det »statslige oppdragelseskrav« i beskyttelses- og toleransefunksjonen for »livsfasen ungdom«.

I første del av boken presenterer Albrecht den kriminologiske rammen for sine kriminologiske synspunkter (ca. 70 s.), i den andre og tredje delen skisserer han ungdomsstrafferettens materielle (180 s.) og formelle (120 s.) sider.

Ostendorfs bok er en storkommentar i den ambisiøse serien »Reihe Alternativkommentare«, utgitt av Luchterhand forlag. Ostendorf er tidligere dommer i ungdomsretten, nå professor i strafferett i Hamburg. Å anmelde en kommentar på 840 sider med noen setninger er naturligvis ikke helt lett. Som samtlige kommentarer i serien »Alternativkommentare« – som et slgs bærende prinsipp – er også denne kommentaren sosialvitenskapelig orientert. Dette må ifølge

forfattern gjelde spesielt for ungdomsstrafferetten, siden håndhevingen av ungdomsstrafferetten »forlanger mer enn bare rettskunnskap«.

For det andre strider kommentaren mot en »ekstensiv normhåndheving«. Ostendorf sikter med dette til »ultima-ratio-prinsippet« i strafferetten, som han mener gjelder spesielt i ungdomsstrafferetten. Med andre ord plederer han for en strikt lovhåndheving, der man følger prinsippet »in dubio pro libertate«.

For det tredje argumenterer forfatteren for en »åpen-argumentativ norminterpretasjon«, der den såkaldte »herrschende Meinung« hele tiden skal bli kritisk vurdert.

Det som gleder ved denne kommentaren er at den tross sitt enorme omfang er leselig, det vil si at den bryter med »forkortelses språkforvirring«, som preger så mange (tyske) juridiske kommentarer. Den kriminologisk interesserte leser vil også finne mange informasjoner i tabeller og flittig bruk av kriminalsosiologisk litteratur, noe som gjør kommentaren til en kilde ikke bare for juridiske brukere.

Kaiser og *Schöch*'s bok er av en litt annen karakter. Den kaller seg »studiekurs« og er i stor utstrekning beregnet for jusstudenter, som sysler med den valgfaggruppen »kriminologi, ungdomsstrafferett og straffullbyrdelse«. Oppbygningen av boka følger den juridiske kasus-fremstillingen. Det vil si at en del særlig viktig materiale fra de berørte fagdisipliner som livslang frihetsstraff, psykopatibegrepet, institusjonssosiologiske spørsmål, straffutmåling, ungdomsstrafferettslige særreaksjoner, etc. er innarbeidet i 20 sak. At denne studiekursboken allerede er utkommet i 3. opplag, kan vel vurderes som tegn på at denne metodikken treffer ihvertfall studentenes behov. Men den kan naturligvis ikke – som forfatterne sjøl innrømmer – erstatte en »riktig« lærebok.

Knut Papendorf

Universität Hannover

Friedrick von Burchard, Das Umgehungsgeschft beim Waffenexport in Drittlnder aus strafrechtlicher Sicht. Förlag: Peter Lang, Frankfurt am Main 1987.

Under senare år har, inte minst i Sverige, den internationella illegala krigsmaterielhandeln tilldragit sig avsevärd uppmärksamhet. Fenomenet är ingalunda nytt utan har gamla anor, varom en förträfflig redogörelse finns i Anthony Sampsons *The arms bazaar*. Det uppseende denna trafik nu har väckt i Sverige kan tveklöst hänföras till de s k Bofors- och FFV-affärerna.

Litteratur, hänförande sig till detta ämne, r i varje fall fr svensk del med undantag för vissa lagförarbeten o dyl, anmälaren vederligt obefintlig. Nu har i Förbundsrepubliken Tyskland utkommit en avhandling, som behandlar en vanlig variant av illegal krigsmaterielhandel, som karakteriseras av att vid ansökan om exporttillstånd som slutförbrukare anges ett land, som enligt fr utfrsellandet gällande regler kan godtas som sådan, medan krigsmaterielen i själva verket är avsedd för ett land som inte kan godtas. Det r alls fråga om ett vilseledande av den tillståndsgivande myndigheten.

Enligt svensk rätt r huvudreglerna förhållandevis enkla. All utförsel av krigsmateriel r frbyuden. Dispens från utförsel frbyudet kan ges av regeringen efter ansökan och prövning i varje enskilt fall, varvid varje fall prövas på sina egna meriter. Lämnar sökanden oriktiga uppgifter om för prövningen väsentliga omständigheter, t ex slutförbrukaren, och detta leder till

att utförelsansökan bifalles och utförelse kommer till stånd, faller förfarandet under varusmugglingslagen (4 § 4).

Enligt tysk rätt krävs tillstånd på regeringsnivå för transport inom och utförelse ur förbundsrepubliken. Av dennas tillhörighet till NATO följer att tillstånd till utförelse till andra länder i princip skall beviljas. Reglerna för krigsmaterielexport återfinns väsentligen i Aussenwirtschaftsgesetz (AWG) och Kriegswaffenkontrollgesetz (KWKG). Författaren påvisar att dessa föreskrifters ändamål är att möjliggöra myndigheternas kontroll av krigsmaterieltrafiken inom förbundsrepubliken och över dess tullgränser. Avhandlingens huvudfråga är, om kringgåendehandel till tredje land faller inom det straffbara området i förbundsrepubliken.

Författaren konstaterar att tillstånd krävs för bl a utförelse av krigsmateriel över tullgränsen och att den som utför krigsmateriel utan tillstånd är förfallen till ansvar enligt AWG och KWKG just därför att han handlar utan tillstånd. För de fall åter då sökanden har »lurat« till sig ett tillstånd genom att lämna oriktiga uppgifter om slutförbrukarland och utförelse kommer till stånd diskuterar författaren ur olika synvinklar om ett sådant förfarande är att likställas med ett handlande utan tillstånd. Han kommer därvid till slutsatsen att, så länge tillståndet inte har återkallats, det har rättsverkan och att man främst på grund härav måste avböja ett sådant likställande och att i brist på lagstöd vilseledandet och utförelsen med åberopande av det tillnarrade tillståndet skulle falla utanför det straffbara området utom för sådana fall då utförelsen äventyrade freden mellan folken eller förbundsrepublikens utrikes- och säkerhetspolitiska intressen.

Har, resonerar författaren, krigsmaterielen väl kommit in i annat land, har den också kommit utanför giltighetsområdet för tysk rätt. Frågan uppstår då för det fall att krigsmaterielen vidareändas till tredje land, om man kan finna någon anknytningspunkt till skeendet före gränsoverskridandet för tillämplighet av förbundstysk straffrätt. Denna fråga diskuteras genom en bred jämförelse med både allmän- och specialstraffrättsliga regler på andra, till typen närliggande områden, varvid författaren finner att antingen stupar det på att handlandet inte kan intolkas under något annat straffbud eller stöter mot straffrättens analogiförbud. Speciellt denna del av avhandlingen har ett vidare intresse ur främst teoretisk synpunkt än vad som härför sig just till kringgåendehandel med krigsmateriel.

Avhandlingen slutar med en sammanfattning, som närmast kan sägas vara ett vemodigt konstaterande av att här finns en lucka i lagen: Ergibt die Sinnanslegung eine Lücke, so muss der Strafrichter freisprechen und dem Gesetzgeber den Vortritt lassen.

Enligt anmälares uppfattning har avhandlingen företrädesvis teoretisk betydelse inom området för förbundstysk rätt och eventuellt, för svenska teoretiker som ägnar sig åt komparativ straffrätt. För en svensk praktiker synes avhandlingen inte ha något att ge. I varje fall har den inte givit anmälares, som sysslat med de sk Boforsaffärens i 4 år, något som skulle kunna ha betydelse för den straffrättsliga bedömningen av kringgåendehandel med krigsmateriel enligt svensk rätt.

Avhandlingen är också ganska svårtillgänglig för svenska läsare, som saknar tidigare kunskap om tysk rätt, på grund av dels att inga lagtexter finns tillgängliga, och dels avsaknaden av ett förkortningsregister.

Stig L. Age

F d länsåklagare

Albert Kiralfy (red.): »The burden of proof«. Professional Books limited. Oxon, Storbritannien 1987. 251 s.

»The burden of proof« (Bevisbördan) är en samling artiklar skrivna av skilda engelska rättsvetare och sammanställda av Albert Kiralfy, professor emeritus vid King's College i London. Den gemensamma nämnaren i dessa artiklar är att de behandlar frågan om bevisbördans placering. Kiralfy har själv analyserat bevisbördefrågorna inom förmögenhets-, familje- och arbetsrättsområdena samt författat en inledning, i vilken han konstaterar att den allmänna regeln ända sedan romersk tid har varit att lägga bevisbördan på den som vill ändra status quo t.ex. rubba en etablerad besittning – och att bevisbördetekniken således har ett trygghetsbefrämjande syfte. Han ifrågasätter dock om man kan tala om bevisbörda inom den moderna förvaltningsrätten, där undersökningsprincipen – val av korrekt lösning oavsett ingiven bevisning – utgör utredningsmetod. Förutom nämnda rättsområden – inklusive förvaltningsrätt – tar boken också upp bevisbördeproblematiken inom aktiebolags-, kontrakts- och skatterätt, inom sociallagstiftning och straffrätt.

Avsnittet om bevisbördan i brottmål är författat av Janet Dine (Ph. D., London). Dine skiljer mellan tre olika former av »bevisbörda« i brottmål:

- a) åberopsbörda
- b) bevisbörda
- c) bevisbördan för bevisningens tillåtlighet

Den sistnämnda kategorin (c) har inte alls samma betydelse i svenska förhållanden som i brittiska, där ju klara inskränkningar i bevisföringen – t.ex. förbud mot hörsägenbevisning – föreligger. Men frågan har ändå betydelse även hos oss, exempelvis i det fall domstolen med stöd av RB 35:7 funnit bevisning onödigt eller då det gäller att avgöra om vad vittne tidigare anfört får förebringas.

Med åberopsbörda menas i engelsk rätt, med en definition Dine hämtat hos J. B. Thayer, »den särskilda plikt, som åvilar part att göra ett påstående i målet och där underlåtenhet att framställa detta påstående medför rättsförlust«.

I brottmål står åklagaren – såväl i England som i Sverige – denna risk. Det åligger åklagarsidan att åberopa samtliga de relevanta omständigheter – i princip såväl objektiva som subjektiva, såväl positiva som negativa – vilka konstituerar brott. Det finns dock situationer, där man kan fråga sig om principen kan praktiseras:

Ankommer det redan utan invändning på åklagaren att styrka (och därför åberopa) frånvaron av lindrande eller ansvarsbefriande moment – som bristande samtycke hos ett våldtäktsoffer eller avsaknad av nödvärnsrätt för en misshandlare – eller faller bevisbördan på denne först sedan den tilltalade rest invändningen? I det senare fallet skulle man kunna tala om åberopsbörda för den tilltalade. (För den svenska debatten kring dessa frågor, se särskilt Heuman »Kringgås principen om åklagarens bevisbörda?« i Festskrift till Welamson).

I engelsk rätt är (de något inkonsekventa) undantagen från principen om åklagaren som bärare av åberopsbördan fastlagda (främst) genom olika prejudikat: Den tilltalade anses ha åberopsbördan för casus och culpa (i förhållande till av åklagaren åberopad dolus), för nöd, provokation och samtycke. Åberopas sådan grund faller bevisbördan på åklagaren – han ska visa att sådana förhållanden inte föreligger.

Även för nödvärn, tvång, patologiskt rus, faktisk villfarelse och sinnessjukdom ligger åbe-

ropsbördan på den tilltalade. Men i dessa fall ligger också bevisbördan kvar hos försvaret, dock är beviskravet därvid betydligt lägre än »beyond reasonable doubt«.

Huvudregeln – »the golden rule« – att åklagaren har bevisbördan är i Storbritannien av relativt sent datum, om man i begreppet bevisbörda också lägger ett mått på bördans tyngd. Termen »beyond reasonable doubt« – ett uttryck som ju även gjort intryck på doktrinen i de nordiska länderna – präglades av Viscount Sankey i samband med målet DPP v. Woolmington 1935: »Om det, vid den slutliga bedömningen av åtalet och på basis av samtlig bevisning, finns rimligt tvivel om den tilltalade uppsåtligen begått brottet, har åklagaren inte fullgjort sin uppgift i målet och den tiltalade skall därför frikännas.«

Försök att närmare definiera begreppet »beyond reasonable doubt« har, enligt Janes Dine, ofta medfört mer förvirring än klarhet och sedan Court of Appeal 1976 betackat sig för ytterligare tolkningar – »om domarkåren slutade att försöka definiera vad som är nästen omöjligt att definiera skulle vi få färre överklaganden« – har försöken blivit färre. Nu går man därför hellre tillbaka till det sätt att förklara termen som Lord Denning gjorde (i målet Miller v. Ministry of Pensions) 1947: »Bevis bortom varje rimligt tvivel innebär inte bevis bortom varje tvivel. Lagen skulle inte längre utgöra samhällsskydd om den tillät godtyckliga möjligheter att avleda rättvisans gång. Om bevisen mot en person är så starka att vad som talar till hans förmån endast är en långsökt möjlighet, som kan avfärdas med meningen 'det är visserligen möjligt, men inte det minsta troligt', är saken prövad bortom varje rimligt tvivel. Men ingenting mindre än just detta är godtagbart.«

Ett annat ofta citerat uttalande hämtas från Court of Appeal och målet Walters v. R. 1969: »Rimligt tvivel är den art och grad av tvivel, som man låter sig påverkas av – på ett eller annat sätt – i viktiga angelägenheter.«

Genomgången i »The burden of proof« av bevisbördefrågorna i engelsk rätt torde för nordiska läsare främst vara av intresse som jämförelsematerial, som en deskriptiv framställning över hur man i Storbritannien tacklar frågor om åberopsbörda och bevisbörda. Några teoretiska analyser av problemen kring beviskrav och bevisvärdering innehåller Kiralfys bok inte, åtminstone inte i den straffprocessuella delen, vars bestående intryck därför främst består i de hittills fåfånga försöken att konkretisera uttrycket »bortom rimligt tvivel«.

Christian Diesen

Doktorand i processrätt
vid Stockholms Universitet

Walter Grasnick: Über Schuld, Strafe und Sprache. Systematische Studien zu den Grundlagen der Punktstrafen- und Spielraumtheorie. (Tübinger Rechtswissenschaftliche Abhandlungen. Band 64). J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1987. ISBN 3-16-645190-0. VIII + 305 s. DM 120.

När det gäller bedömningar av brotts svårhet – eller med andra ord: den skuld som den brottslige ådagalagt genom brottet – står i tysk doktrin två huvudriktningar mot varandra. Enligt den ena finns det bara ett värde på straffskalan som är det riktiga (punktstraffteorien). Enligt den andra – som accepterats av Bundesgerichtshof – finns det en serie av värden som alla är lika

korrekta (spelrums- eller strafframteorien). Eftersom ett val mellan dessa läror kan göras på varierande grunder, kan man – såsom den mest kände tyske brottspåföljdsteoretikern Hans Jürgen Bruns – faktiskt hålla båda läror för riktiga: då är straffvärdet ontologiskt sett en punkt, men människans begränsade förmågor omöjliggör säker kunskap härom, varför spelrumsteorien har företräde från epistemologisk synpunkt.

Grasnick är missnöjd med de grunder som anförts av båda teoriernas anhängare. Hans föresats att nå klarhet i frågan övergår i en välskriven, omständlig, ibland (oavsiktligt?) roande färd mot konklusionen att båda teorierna är felaktiga. Skulden är nämligen (ontologiskt) varken en punkt eller en sträcka, utan en värderande klassificering av en persons berättelser om sig själv. Sådana klassificeringar måste emellertid begränsas till relativt få (21) kategorier. I praktiken når Grasnick således fram till en sorts spelrumsteori. Han berör inte frågan hurvida de som placeras i en viss skuldkategori bör tilldelas samma straff eller om de kan tilldelas olika straff (se därom NTFK 1987 s. 317).

Grasnick bygger sin argumentation på huvudpunkter hos Heidegger (vederläggningen av en »ting«-ontologi), Wittgenstein (vederläggningen av idén om ett helt privat språkbruk), Schapp (»Das Menschsein erschöpft sich im Verstricktsein in Geschichte ... Die Geschichte steht für den Mann.«) och Popper (falsifikationismen). Dessa behandlas emellertid mer som profeter än vanliga dödliga. Jag vet inte om »djupsinnig ytlighet« eller »ytlig djupsinnighet« är mest träffande som karakteristik av framställningen. Även om åtskilligt av vad Grasnick säger är lärorikt och övertygande, har jag svårt att se att nordiska läsare skulle ha något påtagligt utbyte av boken.

Nils Jareborg
Uppsala universitet

Criminal law and Psychiatry av D. J. Power med D. H. D. Selwood som medförfattare. Barry Rose Books 1987.

Författaren D. J. Power har tidigare varit »Senior Medical Officer« vid Her Majesty's Prison Service, har varit lärare i rättspsykiatri och tidigare medlem av Forensic Specialist Section Executive Committee vid Royal College of Psychiatrists.

Boken är baserad enligt företalet på 17 års erfarenheter i olika fängelser i England och i Wales. Största avsnittet av boken ägnas åt sammanställningar rörande olika psykiatriska diagnoser och deras betydelse för brott. Kapiteltitlarna är Psychosis and crime, Psychoneurosis and crime, Mental impairment and crime, Psychopathy and crime. Dessutom omfattar boken ett avsnitt om ungdomskriminella och ett om narkomani. Slutligen finnes ett kapitel om militärpsykiatri. Författaren motiverar detta militärpsykiatriska avsnitt med att militärpsykiatrin i högre grad än andra verksamhetsområden kommer i kontakt med legala rättsliga aspekter. Jag har svårt att förstå detta påstående.

I kapitlet »The nature of crime« genomgås vissa lagbestämmelser. Dessutom lämnas en lång redogörelse för kromosomala störningar och deras betydelse för brott. Man kan tycka att denna är för omfattande. Kromosomala abnormiteternas betydelse för brott är teoretiskt intressant, men i praktisk hänseende relativt betydelselös.

I kapitlet »Court structure and procedure« redovisas de engelska processrättsliga reglerna. Bland annat gäller att en tilltalad måste vara så psykiskt orienterad att han kan instruera sitt ombud, förstå betydelsen av bevisningen och kan vittna.

I kapitlet »Psychopathy« hänvisar författaren till Bleuler's lärobok från 1924 och går sedan vidare till Mayer-Gross, Slater och Roth's lärobok från 1955. Författaren kommer åter in på kromosomstörningar, något som enligt min uppfattning inte bör tas in under termen »Psychopathy«. Under psykopati förekommer även konstigt nog ett avsnitt om »The battered child syndrome«.

Han återger vidare en egen sammanställning av 24 personer diagnostiserade åren 1933-1965. Tabellen sträcker sig över en och en halv sida. I boken redovisas små material från författarens egna erfarenheter i stora svårförståeliga tabeller och genom långa fallbeskrivningar. Kapitlet om militärpsykiatri omfattar allt från stridsutmattningsstillstånd till gerillakrigföring och terrorism. Här finnes även en intressant redogörelse för attentat mot kända statsmän, vilket är bokens bästa avsnitt. Fallbeskrivningarna i boken är författarens egna samlade från en lång verksamhet som fängelsepsykiater och rättspsykiater.

Sammanfattningsvis är denna relativt tungt skrivna bok på 260 sidor en sorts textbok i anglosaxisk mening och redogörelse för personliga erfarenheter som rätts- och fängelsepsykiater. De senare redovisas dock inte i personlig form utan mera som tabellmaterial.

Författaren har varit praktisk verksam och är inte vetenskapsman. Detta framgår bl a av att boken inte innehåller en enda referens av honom själv. Boken är utformad som en lärobok, referenserna är delvis gamla eller i o m mycket gamla. Sammanställningen är heller inte pedagogisk.

Det hade varit intressant om författaren hade vågat sig på att ställa sina patientsammanställningar mera i direkt relation till sina egna erfarenheter. Som det nu är står de ganska fristående. Framställningen som lärobok överträffas av många andra böcker inte minst på det engelska språkområdet.

Utifrån denna bedömning är Power's bok inte attraktiv. Däremot synes den för den som är verksam i rättspsykiatri och som kan stora delar av det skandinaviska ämnesområdet vara intressant. Boken kan rekommenderas för den rättspsykiatriskt kunnige, som brevidläsningslitteratur.

Lars Lidberg

Karolinska institutet
Social- och rättspsykiatri

Susanne van Deurs Henriksen & Susanne Springborg: Prostitutionsliv. Gyldendal. København 1988. 193 s.

Finn Dreibeck: Trækkerdreng i København. Borgen. København 1988. 135 s.

Nästan samtidigt har det utkommit två böcker om prostitution i Köpenhamn. Den första boken, »Prostitutionsliv« är skriven av två socialrådgivare och handlar om kvinnliga prostituerade. Författarna har intervjuat sex kvinnor som de kommit i kontakt med genom en tidningsannons. I boken ges en bild av dessa prostituerades bakgrund, deras liv i könshandeln och deras sociala problem. Dessutom innehåller boken en populär och mycket kortfattad genomgång av utländsk forskning, prostitutionens historia i Danmark, lagstiftningen kring prostitution mm. Författarna är inspirerade av de senaste årens norska och svenska prostitutionslitteratur och upprepar i stort sett de konklusioner som gjorts av Cecilie Høigård och Liv Finstad i boken

»Bakgater« (Oslo 1986). Någon ny kunskap om könshandeln eller något specifikt danskt perspektiv på fenomenet prostitution kan man inte säga att boken ger.

Den andra boken »Trækkerdreng i København« baserar sig på intervjuer med nio manliga prostituerade, som författaren har kontaktat på Rådhuspladsen. Mot en flaska öl har så dessa prostituerade berättat om sitt liv i den homosexuella könshandeln; vi får veta hur och när de börjat prostituera sig, hur de förhåller sig till kunderna, hur AIDS-risken påverkat dem osv. En del av intervjuerna är intressanta, de visar att den homosexuella prostitutionen på många sätt avviker från den heterosexuella.

Båda böckerna har samma nackdel: de är ytliga och dåligt genomarbetade. Man hade som läsare önskat sig ett större antal intervjuer och en grundligare kännedom om och behandling av facklitteraturen på området. Man kan kanske trösta sig med att detta är bättre än ingenting: författarna har gått sig i kast med ett ämnesområde som länge varit tabubelagt i Danmark. Prostitutionen har inte på flera decennier varit föremål för seriös forskning i Danmark. Detta i motsats till de flesta andra västländer där det ökade intresset för kvinnors livsvillkor har lett till en öppning också på prostitutionsområdet. Man kan bara hoppas att dessa två böcker, tillsammans med Ida Koch's »Prostitution. Om truede unge og socialt arbejde« (København 1987) kan bryta tystnaden kring könshandeln.

Margaretha Järvinen
Københavns Universitet

Mogens Beier, Jørn Holmann Hansen, Erik Riis & Uno Valbak: Systematisk oversigt over domme i kriminelle sager 1983-1986. G. E. C. Gads Forlag, København 1987. ISBN 87-12-01564-4. xiv + 357 s. 690,00 d.kr.

Denne oversigt er et værdifuldt hjælpemiddel for alle, der arbejder med strafferetlige problemer. Den er endvidere den bedste kilde til belysning af strafudmålingspraksis. Bogen rummer et kort referat af alle domme, der trykkes i Ugeskrift for Retsvæsen og Fuldmægtigen. Derimod medtages beklageligvis ikke domme, der offentliggøres i Meddelelser fra Landsforeningen af advokater antaget til udførelse af offentlige og beneficerede sager. Desuden har redaktørerne udvalgt et antal utrykte domme til belysning af praksis på de alt for mange områder, hvor de eksisterende domssamlinger giver for tyndt et billede. Det understreger endnu engang behovet for et større »ugeskrift« specielt for domme i straffesager.

Oversigten begyndte at udkomme for over 100 år siden. Frem til 1962 som 10-årige, siden som 5-årige, og altså nu som 4-årig. Selv om det kan være nødvendigt med nutidens hurtigere udvikling at få hyppigere oversigter, må det dog understreges, at den selvstændige værdi – i forhold til opslag i ugeskriftets register – ikke mindst ligger i det større overblik ved, at man let kan overskue en længere periode. Og der må 5 år være det mindste.

Og medens vi er ved udviklingen: For perioden 1857 til 1977 lod forlaget oversigterne udkomme i ensartede bind. I 1984 brød man denne linie. At man så allerede nu skal ændre udseendet igen forekommer uforståeligt.

Vagn Greve
Handelshøjskolen i København

Nancy Frank & Michael Lombness: Controlling Corporate Illegality. The Regulatory Justice System. Anderson Publishing Co. Cincinnati, Ohio, 1988. ISBN 0-932930-78-6. 147 s. + register m.m.

Denne lille bog er en velskrevet og velsystematiseret oversigt over nogle af de spørgsmål, der rejser sig i forbindelse med reguleringen af selskabers og virksomheders kriminalitet. Ikke mindst på baggrund af de skiftende tendenser i nyere US-amerikansk håndhævelse af de forskellige former for begrænsninger, er det interessant at se en beskrivelse af de mekanismer, som anvendes af kontrol-apparaterne. Selv har jeg dog fundet beskrivelsen af virksomhedernes forsvarsmekanismer mere spændende; hvordan indfanges og uskadeliggøres kontroladministrationen og/eller de enkelte kontrollanter o.s.v.

Vagn Greve

Schönke/Schröder: Strafgesetzbuch. Verlag C. H. Beck, München 1988. 23. Aufl. ISBN 3-406-32296-4.

Denne højt estimerede store tyske straffelovkommentar, Sch/Sch, er nu kommet i 23. udgave. I løbet af de 2½ år, der er forløbet siden 22. udg., er der gennemført en lang række ændringer af den vesttyske straffelov. De mest markante vedrører økonomisk kriminalitet og edb-forbrydelser. Blandt ændringerne findes også paragraffer om terrorisme og om kommercielt misbrug af fostre. Der er ingen tvivl om, at denne kommentar fortsat vil være af central betydning for skandinaver, som vil orientere sig om det vesttyske system, hvad enten formålet er videnskabeligt eller praktisk.

Vagn Greve

NY LITTERATUR

- A Bibliography of Correctional Law.* Revised edition. American Correctional Association College Park Maryland 1987. ISBN 0-942974-883. iv + 51 s.
- Alkohol- og narkotikarådets *Beretning 1987*. Kbh. 1988. 56 s.
- Anklagemyndighedens årsberetning 1987*. Rigsadvokaten Kbh. 1988. ISSN 0108-7169. 150 s. (Heri blandt andet artikler om miljølovsovertrædelser og våbenlovsovertrædelser).
- Flemming Balvig: Delinquent and not-delinquent youth.* A study on selfreported delinquency among youth in a metropolitan suburb in Denmark. Kriminalistisk Institut stencilserie nr. 43. Kbh. 1988. 135 s.
- Flemming Balvig & Cecilie Høigaard: Kriminalitet og straf i tal og tekst.* Borgen Kbh. 1988. ISBN 87-418-8371-3. 155 s. 158 d.kr.
- Lisbeth Bang, Karin Haarberg Aas, Anne Marie Astaksrud & Kristin Høiland: Seksuelle overgrep mot barn og voksne.* LIV Oslo 1987. ISBN 82-406-0020-4. 167 s. (Tverrfaglig undervisningsprosjekt utarbeidet av Norsk fjernundervisning).
- Barney Bardsley: Flowers in Hell. An Investigation into Women and Crime.* Pandora London 1987. ISBN 0-86358-197-8 (p)/-065-3 (c). xi + 196 s. £5.95 (p).
- Martin Basse & Oluf Jørgensen: Fortrolighed i forvaltningen.* Om tavshedspligt, registerværn og ytringsfrihed. Munksgaard Kbh. 1988. ISBN 87-16-06878-5. 229 s.
- Wolf-Dieter Beck: OWi-Sachen im Strassenverkehrsrecht.* R. v. Decker & C. F. Müller, Heidelberg 1987. ISBN 3-8226-1787-3. xvii + 296 s. DM 39,00.
- Nils Beckman, Carl Holmberg, Bengt Hult, Madeleine Löfmarck & Ivar Strahl: Brottsbalken jämte förklaringar Band I.* 5. upplagan. Norstedts Stockholm 1987. 712 s. Betænkning nr. 1127. *Homoseksuelles vilkår.* Kbh. 1988.